

м. Страсбург, 25 листопада 2005 року

КРЄС (2005) Висновок № 7

**КОНСУЛЬТАТИВНА РАДА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СУДДІВ
(КРЄС)**

**ВИСНОВОК № 7 (2005)
Консультативної ради європейських суддів
до уваги Комітету міністрів Ради Європи
про правосуддя та суспільство**

ВСТУП

1. У 2005 році перед КРЄС було поставлено завдання¹ надати до уваги Комітету міністрів Ради Європи Висновок з тематики «Правосуддя та суспільство».

2. Відповідно до цього завдання КРЄС розглянула наступні питання, які є частиною Рамкового глобального плану дій для суддів у Європі:

- зв'язки з громадськістю, просвітницька роль судів у демократичному суспільстві (див. Розділ Vb Плану дій);
- відносини з особами, що беруть участь у судовому процесі (див. Розділ V c Плану дій);
- доступність, простота та зрозумілість мови, яка використовується судом у судових провадженнях та при формулюванні судових рішень (див. Розділ Vd Плану дій).

3. Підготовча робота проводилася на підставі:

- розгляду *acquis* Ради Європи, а також результатів П'ятої зустрічі голів європейських верховних судів на тему «Верховний Суд: публічність, гласність та прозорість» (м. Любляна, 6–8 жовтня 1999 року), Конференції голів асоціацій суддів на тему «Правосуддя та суспільство» (м. Вільнюс, 13–14 грудня 1999 року) та Європейської конференції на рівні міністрів з питання політики щодо засобів масової інформації (м. Київ, 10–11 березня 2005 року);
- відповідей на опитування (з пояснювальною запискою), підготовлених заступником голови КРЄС та представлених на пленарному засіданні КРЄС в м. Страсбурзі 22–24 листопада 2004 року;
- звіту, підготовленого експертом КРЄС з цього питання, паном Еріком Котьє (Швейцарія);
- повідомлень учасників Другої європейської конференції суддів на тему «Правосуддя та засоби масової інформації», організованої Радою Європи в рамках головування Польщі в Комітеті міністрів за ініціативою КРЄС у співпраці з польською Національною радою судівництва та за підтримки Міністерства юстиції Польщі (м. Краків, 25–26 квітня 2005 року)².

---

¹Див. технічне завдання для КРЄС на 2004–2005 роки, схвалене Комітетом міністрів Ради Європи на 876-му засіданні заступників міністрів (17 березня 2004 року, п. 10.1).

²Учасники конференції, тобто судді та інші особи, що мають професійну зацікавленість у цьому питанні, у тому числі представники ЗМІ та міжнародних організацій, парламентарі та експерти з питання, що розглядається, зосередилися, з одного боку, на відповідних положеннях Європейської конвенції з прав людини, практиці Європейського суду з прав людини та інших документах Ради Європи стосовно права на публічну інформацію, яке ефективно захищається пресою, а з другого боку, на вимогах права справедливого публічного розгляду справ незалежним та неупередженим судом з метою захисту гідності людини, приватного життя, репутації інших осіб та презумпції невинуватості, де кінцевою метою є пошук шляхів встановлення рівноваги між конфліктуєчими правами та свободами.

4. Під час підготовки цього Висновку КРЄС також розглянула «Варшавську декларацію», прийняту Третім самітом голів держав та урядів Ради Європи, що проходив у Варшаві 16–17 травня 2005 року. У Декларації Саміт підтвердив відданість «посиленню принципу верховенства права на всьому континенті на основі діяльності Ради Європи зі встановлення стандартів». У цьому контексті голови держав та урядів підкреслили «роль незалежної та ефективної судової влади в державах-членах».

5. Цей Висновок стосується: (А) зв'язків судів із громадськістю, з особливим наголосом на ролі судів у демократичному суспільстві; (В) відносин судів із особами, що беруть участь у судовому процесі; (С) відносин судів із засобами масової інформації; та (D) доступності, простоти та зрозумілості мови, яка використовується судом під час судових проваджень та при формулюванні судових рішень.

А. ЗВ'ЯЗКИ СУДІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА РОЛЬ СУДІВ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

6. Розвиток демократії в європейських державах означає, що громадяни повинні отримувати належну інформацію про організацію органів публічної влади та щодо умов законотворчої діяльності. Крім того, для громадян так само важливо знати, як функціонують органи судової влади.

7. Правосуддя є важливим компонентом демократичних суспільств. Воно має на меті вирішення спорів між сторонами і, шляхом ухвалення рішень, відігравати як «нормативну», так і «просвітницьку» роль, надаючи громадянам відповідні настанови, інформацію та гарантії щодо права та його практичного застосування³.

8. Суди існують та сприймаються загалом громадськістю як належне місце для встановлення юридичних прав і обов'язків та вирішення пов'язаних з цим спорів. Суспільство ставить з повагою та вірить у здатність судів здійснювати цю функцію⁴. Однак розуміння ролі судової влади в демократичних країнах (особливо розуміння того, що обов'язком судді є справедливе та безстороннє застосування закону незалежно від можливого соціального або політичного тиску) значно відрізняється в різних країнах та в різних соціально-економічних умовах у державах Європи. Рівень довіри до діяльності судів є, відповідно, неоднаковим⁵. Відповідна інформація про функції судової влади та її роль у контексті повної незалежності від інших гілок державної влади може, таким чином, ефективно сприяти більшому

---

³Див. Висновки П'ятого засідання голів верховних судів європейських держав, м. Любляна, 6–8 жовтня 1999 року, п. 2.

⁴Див., наприклад, рішення Європейського суду з прав людини у справі *Sunday Times v. The United Kingdom* від 26 квітня 1979 року (Серія А, № 30), в якому поняття, згадані в тексті, визнаються такими, що входять до терміна «авторитет суду», який міститься в статті 10 Конвенції.

⁵Див. висновки засідання голів асоціацій суддів на тему «Правосуддя та суспільство», м. Вільнюс, 13–14 грудня 1999 року, п. 1.

розумінню судів як наріжного каменю демократичних конституційних систем, а також розумінню обмежень у діяльності судів.

9. Власний досвід щодо судової системи своїх країн у більшості громадян пов'язаний з участю, яку вони могли брати в якості сторін судових процесів, свідків або присяжних. Важливою є роль ЗМІ в поширенні інформації про роль та діяльність судів (див. розділ С нижче). Але, крім спілкування судів і ЗМІ, обговорення в рамках КРЕС виявило важливість створення прямих зв'язків між судами та широкою громадськістю. Інтегрування правосуддя в суспільство вимагає, щоб судова система була відкритою та навчилася розповідати про себе. Ідея полягає не в перетворенні судів на клуби спілкування з журналістами, а у сприянні прозорості судового процесу. Визнаним є те, що повна прозорість неможлива, особливо, коли йдеться про необхідність захисту ефективності розслідувань та інтересів учасників процесу, але розуміння того, яким чином працює судова система, має, безумовно, просвітницьке значення та повинно зміцнити суспільну довіру до функціонування судів.

10. Першим кроком для того, щоб зробити суди доступнішими, є вжиття заходів загального характеру, спрямованих на інформування громадськості про діяльність судів.

11. У зв'язку з цим КРЕС посилається на власні рекомендації, які містяться у Висновку № 6 (2004), щодо просвітницької роботи судів та необхідності організації відвідань судів школярами та студентами або іншими особами, які мають інтерес до судової діяльності. Це не змінює той факт, що важливим обов'язком держави залишається розробка шкільних та університетських навчальних програм, у яких значна увага має приділятися діяльності судової системи.

12. Ця форма комунікації є ефективнішою, якщо до неї залучені ті, хто безпосередньо працює в судовій системі. Відповідні шкільні та університетські освітні програми (зосереджені не лише на юридичних факультетах) повинні включати вивчення діяльності судової системи (у тому числі виступи суддів у навчальних аудиторіях), відвідання судів та активне інформування про судові процедури (за допомогою рольових ігор, відвідань судових слухань тощо)⁶. Суди та асоціації суддів у цьому плані можуть співпрацювати зі школами, вищими навчальними закладами та іншими освітніми установами для того, щоб бачення суддів знайшло відображення в навчальних програмах та у відкритих обговореннях.

13. КРЕС уже заявила в загальній формі про те, що самі суди повинні брати участь у поширенні інформації про доступ до правосуддя (через періодичні звіти, друковані довідники для громадян, інтернет-сайти, установи з інформування тощо). КРЕС уже рекомендувала розробити освітні програми, спрямовані на надання конкретної інформації (наприклад, щодо

---

⁶Див. висновки зустрічі голів асоціацій суддів на тему «Правосуддя та суспільство», м. Вільнюс, 13–14 грудня 1999 року, п. 1.

характеру судових проваджень, середньої тривалості процесів у різних судах, судових витрат, альтернативних засобів вирішення спорів, які пропонуються сторонам, та найважливіших рішень судів) (див. пункти 12–15 Висновку КРЄС № 6 (2004)).

14. Суди повинні брати участь у загальних рамкових програмах, які організуються іншими державними установами (міністерствами юстиції та освіти, вищими навчальними закладами тощо). Однак, на думку КРЄС, суди також мають проявляти власну ініціативу в цій сфері.

15. Оскільки традиційно судами підтримуються, хоча й у неструктурований спосіб, відносини з окремими особами, які звертаються до органів правосуддя, суди неохоче встановлюють прямі відносини з представниками громадськості, які не беруть участі в судових процесах. Публічність розгляду справ у тому сенсі, як це закріплено в статті 6 Європейської конвенції з прав людини (далі — Конвенція), традиційно розглядається як певний контакт між судами та громадськістю, що фактично перетворює ЗМІ на єдиного співрозмовника з судами. Цей підхід зараз швидко змінюється. Обов'язки дотримання неупередженості та розсудливості, які покладаються на суддів, сьогодні не можуть розглядатися як перешкода судам мати активну позицію щодо інформування громадськості, оскільки така роль судів є справжньою гарантією незалежності судової влади. КРЄС вважає, що в цьому випадку держави-члени повинні заохочувати судову владу до активної позиції через розширення та вдосконалення «просвітницької ролі», як описано в пунктах 9–12 вище. Судова влада більше не може обмежуватися лише ухваленням судових рішень; суди повинні діяти як «речники» та «ініціатори комунікації». КРЄС вважає, що, хоча дотепер суди просто погоджувалися брати участь в освітніх програмах за умови отримання запрошення, зараз судам необхідно бути ініціаторами цих програм.

16. КРЄС розглянула ініціативи судів щодо роботи з громадськістю, яка не залежить від діяльності ЗМІ або не належить до заходів, за які відповідають інші установи. Було розглянуто та рекомендовано таке:

- створення в судах відділів, відповідальних за прийом та інформування громадян;
- поширення друкованих матеріалів, відкриття інтернет-сайтів, за роботу яких відповідають суди;
- організація судами регулярного проведення освітніх круглих столів або регулярних зустрічей, відкритих, зокрема, для громадян, громадських організацій, політиків, студентів («інформаційні програми»).

17. КРЄС присвятила окреме обговорення питанню «інформаційних програм». КРЄС із цікавістю зазначає, що в деяких країнах суди відомі тим, що організують, часто за підтримки інших активних соціальних груп, освітні ініціативи, у межах яких викладачі, студенти, батьки, юристи, лідери місцевих громад та представники ЗМІ збираються в судах для спілкування з судьями та ознайомлення з системою правосуддя. Ці програми зазвичай

передбачають залучення фахівців з розробленими навчальними матеріалами та забезпечують мережу для професійного розвитку викладачів.

18. Деякі заходи розраховані на окремих осіб, які через їхнє соціально-економічне та культурне становище не знають своїх прав та обов'язків, а відтак не реалізують своїх прав або, що є ще гіршим, стають учасниками судових процесів через невиконання своїх обов'язків. Тому імідж правосуддя в найбільш нужденних соціальних групах підтримується через програми, що тісно пов'язані із заходами розширення «доступу до правосуддя» включно з, але не обмежуючись, правовою допомогою, послугами громадського інформування, безоплатних консультацій юристів, прямого доступу до судді в дрібних справах тощо (див. розділ А Висновку КРЄС № 6 (2004)).

19. КРЄС рекомендує надання загальної допомоги з боку європейських судових органів та держав на національному й міжнародному рівнях судовим «інформаційним програмам», описаним вище; ці програми повинні стати звичайною практикою. КРЄС вважає, що подібні програми виходять за межі надання загальної інформації для громадськості та спрямовані на формування правильного сприйняття ролі судді в суспільстві. У цьому контексті КРЄС вважає, що забезпечувати загальне інформування щодо функціонування системи правосуддя та визначати шкільні й університетські навчальні програми повинні міністерства юстиції та освіти, але самі суди, згідно з принципами незалежності судової влади, мають визнаватися належною інституцією для запровадження «інформаційних програм» та для реалізації регулярних ініціатив, які передбачають проведення досліджень, організацію фокус-груп, залучення юристів та науковців до публічних обговорень тощо. Насправді ці програми мають на меті покращення розуміння та довіри суспільства до системи правосуддя й посилення судової незалежності в цілому.

20. На думку КРЄС, для розроблення зазначених вище програм суддям має бути надана можливість отримати відповідну підготовку за тематикою зв'язків із громадськістю. Суди також повинні мати можливість залучати штат працівників, які відповідатимуть за зв'язки з освітніми установами (відділи зв'язків із громадськістю, про які йшлося вище, також могли б виконувати це завдання).

21. КРЄС вважає, що роль координування різноманітних місцевих ініціатив, а також сприяння загальнонаціональним «інформаційним програмам» повинна бути надана незалежному органу, згаданому в пунктах 37 та 45 Висновку КРЄС № 1 (2001). Цей незалежний орган також може задовольняти складніші інформаційні потреби політиків, науковців, громадських організацій шляхом залучення до роботи фахівців з належними ресурсами.

22. КРЄС уже рекомендувала, щоб судові установи отримували відповідне фінансування, яке не залежало б від політичних змін, та щоб судові органи залучались до прийняття рішень стосовно визначення бюджетних асигнувань

парламентом, наприклад, через координаційну роль зазначеного вище незалежного органу (див. Висновок № 2 (2001), пункти 5, 10 та 11). КРЕС рекомендує, щоб належне фінансування надавалося судовій системі для діяльності, спрямованої на роз'яснення та більшу прозорість судової системи й принципів правосуддя в суспільстві, згідно з принципами, передбаченими у Висновку КРЕС № 2 (2001). Витрати, пов'язані з «інформаційними програмами», повинні покриватися зі спеціальної бюджетної статті таким чином, щоб вони не покладалися на поточний бюджет судів.

23. Обговорення КРЕС показало, що для ефективного формування правильного сприйняття правосуддя в суспільстві ті самі принципи, що розроблені для суддів, можуть застосовуватися й до прокурорів. Беручи до уваги *acquis* Ради Європи стосовно прокурорів⁷, КРЕС убачає важливим, щоб прокурори брали участь у наданні інформації громадськості стосовно тієї частини провадження, яка належить до їхньої компетенції.

В. ВЗАЄМОДІЯ СУДІВ З УЧАСНИКАМИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

24. Репутація системи правосуддя в суспільстві формується ЗМІ, хоча багато в чому ця репутація визначається й особистими враженнями громадян, які є учасниками судового провадження в якості сторін, присяжних або свідків.

25. Подібні враження будуть негативними, якщо основні представники системи правосуддя (судді, прокурори, судові чиновники) видаються упередженими або неефективними з будь-яких питань. Негативне сприйняття такого роду буде легко поширюватися.

26. КРЕС у своїх попередніх Висновках [особливо у Висновках № 1 (2001), № 3 (2002) та № 6 (2004)] вказувала на необхідність суддям підтримувати (на практиці та у сприйнятті громадськості) сувору неупередженість, а судам — на необхідність досягати справедливого вирішення спорів упродовж розумного строку. У цьому Висновку йдеться про уникнення або виправлення необізнаності та хибного уявлення про систему правосуддя та її роботу.

27. КРЕС вважає, що для кращого розуміння ролі судової системи потрібно докласти певних зусиль та якомога надійніше забезпечити, щоб уявлення, яке має суспільство про систему правосуддя, було б точним та відображало намагання, які докладають судді та працівники судів задля здобуття поваги й довіри стосовно здатності судів виконувати свої функції. Ці дії повинні чітко продемонструвати межі повноважень системи правосуддя.

28. Для поліпшення відносин із громадськістю певна кількість судових систем чи окремих судів запровадили програми, які допомагають в

---

⁷З цієї теми див. Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи (2000) 19 «Щодо ролі прокурора в системі кримінального правосуддя».

організації: а) навчання з питань етики для суддів, персоналу судів, юристів тощо; б) облаштування приміщень судів; с) судових процедур.

а) навчання з питань етики для суддів, персоналу судів, юристів тощо

29. Деякі навчальні програми мають на меті забезпечити, щоб суди сприймалися в усіх аспектах їхньої діяльності такими, що ставляться однаково до всіх сторін, тобто безсторонньо та без будь-якої дискримінації за ознаками раси, статі, релігійних переконань, етнічного походження або соціального статусу. Судді та персонал суду навчаються визначати ситуації, коли окремі особи можуть відчувати, що до них існує або може існувати упереджене ставлення. Судді та персонал суду навчаються, як можна залагодити подібні ситуації, щоб посилити довіру та повагу до суду. Юристам надається спеціальна підготовка з питань етики, щоб запобігти їхнім навмисним чи ненавмисним діям, які призвели б до формування недовіри до системи правосуддя.

б) облаштування приміщень судів

30. Деякі програми пов'язують причини потенційної недовіри до системи правосуддя з питаннями внутрішньої організації судів. Наприклад, перенесення місця прокурора в судовій залі від місця суддів на один рівень зі стороною захисту посилить враження рівності сторін, яку повинен забезпечувати суд. Так само усунення з приміщень суду будь-яких наочних матеріалів, що натякають, наприклад, на конкретні релігійні або політичні групи, може допомогти розсіяти побоювання щодо неупередженості або незалежності суддів. Дозвіл звинуваченому з'являтися в суді без наручників, навіть якщо він або вона знаходяться під вартою (крім випадків, коли існує загроза безпеці), та заміна заготованих місць на інші заходи безпеки можуть допомогти у створенні чіткого враження, що презумпція невинуватості відповідача насправді гарантована судом. Щодо посилення прозорості судів слід згадати також про переваги організації судових приймалень, які надають користувачам судових послуг інформацію про проведення слухань або хід розгляду певної справи та допомагають користувачам розібратися з формальностями і, якщо розташування приміщень суду є складним, надають супровід відвідувачам до відділу чи до судової зали, яку вони шукають.

с) судові процедури

31. Певні заходи вживаються для вилучення тих частин судового провадження, які можуть мати образливий характер (обов'язкові релігійні послання в присягах, формах звернення тощо). Заходи іншого характеру спрямовані на впровадження таких процедур, які забезпечують, що, наприклад, до того, як предстати перед судом, сторони, присяжні або свідки, поодиночі або в групі, приймаються працівниками суду, які усно або за допомогою аудіовізуальних матеріалів, створених у співпраці з вченими-соціологами, вказують, які дії очікуються від учасників процесу в суді. Метою таких презентацій є усунення будь-яких неправильних уявлень про те, що насправді відбувається в судах.

32. КРЄС підтримує всі заходи, викладені в пунктах 29, 30 та 31, якщо вони посилюють у суспільстві розуміння стосовно неупередженості суддів та сприяють належному відправленню правосуддя.

С. ВІДНОСИНИ СУДІВ ІЗ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

33. ЗМІ мають доступ до судової інформації і слухань у спосіб та за обмежень, установлених національним законодавством (див., наприклад, Рекомендацію (2003) 13 «Щодо надання інформації через ЗМІ стосовно кримінального процесу»). Працівники ЗМІ є повністю вільними, приймаючи рішення, які матеріали та яким чином мають бути представлені увазі громадськості. Не повинно бути спроб перешкоджати ЗМІ в їхній критиці стосовно організації чи функціонування системи правосуддя. Система правосуддя повинна поважати роль стороннього спостерігача, яку відіграють ЗМІ, з метою виявлення недоліків правосуддя та конструктивної участі в удосконаленні судових процедур і якості послуг, які суди пропонують користувачам.

34. Судді висловлюють свою позицію насамперед через рішення та не повинні роз'яснювати їх у пресі або робити публічні заяви в пресі щодо справ, які перебувають у їхньому провадженні. З другого боку, було б корисно покращити контакти між судами та ЗМІ:

- i) для посилення розуміння ними своїх відповідних ролей;
- ii) для інформування громадськості про характер, обсяг, обмеження та складність роботи суддів;
- iii) для виправлення можливих фактичних помилок у повідомленнях про конкретні справи.

35. Судді повинні здійснювати нагляд за роботою речників або працівників суду, відповідальних за зв'язки з пресою.

36. КРЄС звертає увагу на висновки Другої європейської конференції суддів (див. пункт 3 вище), у яких Раді Європи було запропоновано сприяти проведенню регулярних зустрічей представників судової влади та ЗМІ, а також розглянути можливість підготовки Європейської декларації про відносини між системою правосуддя та ЗМІ для доповнення Рекомендації (2003) 13 «Щодо надання інформації через ЗМІ стосовно кримінального провадження».

37. Держави повинні заохочувати обмін досвідом, особливо у формі «круглих столів», щодо правил та практики кожної професії для висвітлення і роз'яснення проблем, які постають перед кожною з них. КРЄС вважає, що Рада Європи могла б встановити або сприяти подібним контактам на загальноєвропейському рівні для досягнення більшої послідовності у відповідних підходах, які існують у Європі.

38. Факультети журналістики мають організовувати навчальні курси на тему функціонування судових установ та судових процедур.

39. КРЄС вважає, що обидві професії (судді та журналісти) повинні розробити кодекс поведінки щодо відносин між собою та щодо висвітлення судових справ у ЗМІ. Як свідчить досвід держав, у яких така система вже існує, судова влада зазвичай визначає умови, у яких можуть робитися заяви для ЗМІ щодо судових справ, а журналісти виробляють свої власні принципи щодо висвітлення в ЗМІ справ, які розглядаються в суді, стосовно оприлюднення прізвищ (або фото) осіб, які беруть участь у судовому процесі (сторони, потерпілі, свідки, прокурор, слідчий суддя, суддя, який розглядає справу, тощо), а також стосовно висвітлення судових рішень у справах, які є предметом підвищеного інтересу суспільства. Згідно з п. 40 Висновку № 3 (2002) КРЄС рекомендує національним судовим органам ужити відповідних заходів.

40. КРЄС рекомендує створити ефективний механізм, яким може бути незалежний орган, для вирішення проблем, пов'язаних із висвітленням у ЗМІ судових справ або із труднощами репортерської роботи журналістів. Подібний механізм виробив би загальні рекомендації для попередження проблем, які вже виникали раніше.

41. Також слід заохочувати створення приймалень та інформаційних служб у судах не лише, як зазначалося вище, для зустрічі відвідувачів судів та допомоги користувачам судових послуг, а й для допомоги ЗМІ у поглибленні їхнього розуміння роботи системи правосуддя.

42. Ці служби, за діяльністю яких повинні наглядати судді, могли б виконувати такі завдання:

- опубліковувати короткі виклади судових рішень у ЗМІ;
- надавати ЗМІ фактичну інформацію про судові рішення;
- підтримувати зв'язок зі ЗМІ стосовно слухань у справах, які викликають підвищений інтерес громадськості;
- надавати роз'яснення або уточнення по справах чи фактах справи, які висвітлюються в ЗМІ (див. також пункт 34 (iii) вище). Судові приймальні або речники⁸ можуть привертати увагу ЗМІ до відповідних питань та юридичних проблем, які розглядалися в певній справі, організувати відвідання слухань та здійснювати відповідні практичні організаційні заходи, зокрема з метою захисту осіб, що беруть участь у справі як сторони, присяжні або свідки.

43. Уся інформація, що надається судами ЗМІ, повинна передаватися в прозорий та недискримінаційний спосіб.

44. Питання можливості допуску телевізійних камер до судової зали, окрім їхньої присутності як вимоги судового процесу, було предметом широкої дискусії на Другій конференції європейських суддів (див. пункт 3 вище), а

---

⁸Див. висновки П'ятого засідання голів європейських верховних судів, м. Любляна, 6–8 жовтня 1999 року, п. 4, де також чітко визначається, що представник суду з роботи зі ЗМІ не повинен представляти власну позицію з будь-якого ухваленого судового рішення або по справі, яка ще розглядається.

також на засіданні КРЄС. Деякі члени КРЄС висловили серйозні застереження щодо цієї нової форми публічного висвітлення роботи судів.

45. Публічний характер судових слухань є однією з фундаментальних процесуальних гарантій у демократичних суспільствах. Хоча міжнародне право та національне законодавство дозволяють винятки з принципу публічності судочинства, важливо, щоб подібні винятки обмежувалися лише тими, що дозволені пунктом 1 статті 6 Конвенції.

46. Принцип публічності судового процесу передбачає, що громадянам та ЗМІ повинен надаватися дозвіл бути присутніми в судових залах, де проходять слухання, але новітнє аудіовізуальне обладнання надає подіям, що передаються, такого широкого розголосу, що саме поняття відкритих слухань повністю змінює своє значення. Це може мати певні переваги в плані підвищення громадської обізнаності щодо проведення судових процесів та може покращувати імідж судової системи. Водночас існує також ризик, що присутність телевізійних камер у суді може зашкодити провадженню та вплинути на поведінку осіб, які беруть участь у слуханнях (судді, прокурори, адвокати, сторони, свідки тощо).

47. Коли здійснюється телевізійний запис судових слухань, повинні використовуватися стаціонарні камери, а головуєчий суддя повинен мати можливість приймати рішення щодо умов зйомок та переривання трансляції в будь-який час. Ці та інші необхідні заходи повинні захищати права осіб, які беруть участь у слуханнях, та забезпечувати, щоб слухання проводилися належним чином.

48. Слід також брати до уваги думку осіб — учасників процесу, зокрема в певних типах судових процесів, які стосуються приватних питань.

49. З огляду на особливо сильний вплив телебачення й ризик виникнення тенденції до нездорової цікавості КРЄС закликає ЗМІ розробити свої власні кодекси професійної поведінки для забезпечення збалансованого та об'єктивного висвітлення судових процесів.

50. Можуть існувати причини першорядного характеру, які виправдовують проведення зйомок процесів у конкретних справах та які є чітко визначеними, наприклад, зйомки для освітніх цілей або для запису слухань, які мають особливе історичне значення для майбутнього використання. У таких випадках КРЄС підкреслює необхідність захисту учасників слухань, зокрема через забезпечення того, щоб зйомка не заважала належному проведенню слухань.

51. Хоча ЗМІ відіграють вирішальну роль у реалізації права громадськості на інформацію та діють, на думку Європейського суду з прав людини, як «сторожовий пес демократії», ЗМІ іноді можуть втручатися в приватне життя людей, руйнуючи їхню репутацію, порушуючи презумпцію невинуватості та створюючи умови, щодо яких окремі особи мають юридичні підстави вимагати захисту своїх прав у суді. Попит на сенсаційні статті та комерційна конкуренція серед ЗМІ мають загрозу перебільшень та помилок. У

кримінальних справах обвинувачені іноді публічно ображались або зображувалися в ЗМІ як винуваті особи ще до того, як суд встановлював їхню вину. У разі подальшого виправдувального вироку щодо цих осіб повідомлення ЗМІ можуть вже завдати на той час непоправної шкоди їхній репутації, що неможливо виправити жодним рішенням суду.

52. Судам, таким чином, слід керуватися практикою Європейського суду з прав людини, щоб знайти рівновагу між конфліктуєчими цінностями захисту людської гідності, приватності, репутації та презумпції невинуватості, з одного боку, та свободи слова — з другого.

53. Як зазначається у висновках Другої європейської конференції суддів (див. пункт 3 вище), відповідь у рамках кримінального права на порушення особистих прав (таких як репутація, гідність або приватність) повинна бути обмежена досить винятковими випадками⁹. Однак суди зобов'язані забезпечити відшкодування шкоди, зважаючи не лише на шкоду, завдану потерпілому, а й на серйозність порушення щодо потерпілого та масштаб відповідних публікацій у ЗМІ.

54. Суди також повинні мати право (у виняткових випадках, які є чітко визначеними, щоб уникнути будь-яких звинувачень у цензурі) вживати термінових заходів для негайного припинення найсерйозніших порушень особистих прав людини (зокрема репутації, гідності або приватності) через вилучення публікацій або заборону трансляції програм.

55. У випадках, коли на суддю або суд здійснюється тиск або нападки з боку ЗМІ (або з боку відомих політичних чи громадських діячів через ЗМІ) з причин, пов'язаних з відправленням правосуддя, КРЄС вважає, що з огляду на обов'язок суддівської стриманості, відповідний суддя повинен утримуватися від реагування у схожий спосіб. Пам'ятаючи, що суди можуть виправити помилкову інформацію, поширену в пресі, КРЄС вважає, що було би бажаним, якби національні судові органи спиралися на підтримку осіб або органу (наприклад, Вищої судової ради або асоціації суддів), які можуть та готові надати невідкладну й ефективну відповідь на такий тиск або нападки, коли це доречно.

Д. ДОСТУПНІСТЬ, ПРОСТОТА ТА ЗРОЗУМІЛІСТЬ МОВИ, ЯКА ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ СУДАМИ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВИ ТА ФОРМУЛЮВАННІ РІШЕНЬ

56. Мова, якою користуються суди при розгляді справ та формулюванні судових рішень, є не лише потужним інструментом, який може застосовуватися для виконання просвітницької ролі (див. пункт 6 вище), а й безпосереднім застосуванням «права на практиці» для конкретних сторін

---

⁹Див. п. 28 Плану дій, прийнятого Міністерською конференцією з питань політики щодо ЗМІ (м. Київ, 10–11 березня 2005 року), де було підтверджено необхідність вивчити ситуацію в державах-членах стосовно законодавства про дифамацію.

судової справи. Таким чином, доступність, простота та ясність мови судочинства є бажаними¹⁰.

57. КРЄС зазначає, що в деяких європейських країнах судді вважають, що дуже стислі рішення суду посилюють його авторитет; у деяких інших країнах судді відчують, що їхнім обов'язком є — або вони насправді зобов'язані за законом чи в силу існуючої практики — надавати детальні письмові роз'яснення всіх аспектів своїх рішень.

58. Не маючи на меті поглиблено розглядати це питання, на яке значно впливають особливості права тієї чи іншої країни, КРЄС вважає, що проста та ясна мова судочинства є корисною, оскільки вона посилює доступність та передбачуваність принципу верховенства права для громадян безпосередньо або за допомогою експерта-юриста, як передбачає практика Європейського суду з прав людини.

59. КРЄС вважає, що мова судочинства повинна бути лаконічною та простою, повинна уникати, крім випадків, коли це необхідно, формулювань латиною або іншими мовами, які важко зрозуміти широкому загалу¹¹. Юридичні поняття та норми можуть бути вичерпно пояснені цитуванням законодавства або судових прецедентів.

60. Ясність та стислість, однак, не повинні бути абсолютною метою, оскільки суддям у рішеннях також необхідно зберігати точність та повноту аргументації. На думку КРЄС, законодавство або судова практика щодо обґрунтування судових рішень повинні передбачати, щоб завжди існувала певна форма аргументації та щоб суддям залишалася достатня свобода власного розсуду при виборі того, чи слід приймати усне рішення, коли це дозволено (і яке може бути відтворено в письмовому вигляді на підставі аудіозапису в разі вимоги чи потреби), чи коротке письмове аргументоване рішення (наприклад, у формі рішення в стилі «*attendu*», як прийнято в деяких країнах), чи розширене письмове аргументоване рішення в тих випадках, коли неможливе посилення на існуючі прецеденти або коли цього вимагають фактичні обставини справи. Спрощена форма аргументування може застосовуватися до судових ухвал, розпоряджень та інших рішень, які мають процесуальне значення та не стосуються матеріального права сторін.

61. Важливим аспектом доступності права, яке втілюється в судових рішеннях, є доступність судових рішень для громадськості¹². Для досягнення цієї мети КРЄС рекомендує, щоб усі рішення принаймні Верховного Суду та важливі рішення інших судів були доступними на інтернет-сайтах безоплатно, а також розповсюджувалися в друкованому вигляді з оплатою лише вартості друку. При поширенні судових рішень необхідно вживати

---

¹⁰ Див. висновки П'ятого засідання голів європейських верховних судів, м. Любляна, 6–8 жовтня 1999 року, п. 1.

¹¹ Див. висновки зустрічі голів асоціацій суддів на тему «Правосуддя та суспільство», м. Вільнюс, 13–14 грудня 1999 року, п. 1.

¹² Див. висновки П'ятого засідання голів європейських верховних судів, м. Любляна, 6–8 жовтня 1999 року, п. 1.

належних заходів для захисту приватності заінтересованих осіб, особливо сторін та свідків.

СТИСЛИЙ ВИКЛАД РЕКОМЕНДАЦІЙ ТА ВИСНОВКІВ

А. Зв'язки судів із громадськістю та роль судів у демократичному суспільстві

А.1. Важливим обов'язком держави є надання кожній особі, ще в школі або у вищому навчальному закладі, суспільствознавчих знань, у яких значна увага приділяється системі правосуддя (див. пункт 11 вище).

А.2. Відповідні шкільні та університетські освітні програми повинні включати вивчення судової системи, відвідання судів та активне ознайомлення з судовими процедурами. Суди та асоціації суддів у цій сфері можуть співпрацювати зі школами, вищими навчальними закладами та іншими освітніми установами для того, щоб досвід суддів був відображений у навчальних програмах та під час громадських обговорень (див. пункт 12 вище).

А.3. Судам слід брати участь у загальних рамкових програмах, які організуються іншими державними установами, та відігравати активну роль у наданні інформації громадськості (див. пункти 14 та 15 вище).

А.4. Отже, рекомендуються такі заходи (див. пункти 16–19 вище):

- створення в судах відділів, обов'язком яких буде прийом відвідувачів та інформування громадськості;
- поширення друкованих матеріалів, відкриття інтернет-сайтів, за роботу яких відповідають суди;
- організація судами розкладу освітніх заходів або постійних зустрічей, відкритих для громадян, громадських організацій, політиків, студентів тощо;
- «інформаційні програми» та програми, спрямовані на доступ до правосуддя.

А.5. Суддям має бути надана можливість отримати відповідну підготовку щодо взаємодії з громадськістю. Суди також повинні мати можливість залучати в штат працівників, які відповідатимуть саме за зв'язки з освітніми установами (див. пункт 20 вище).

А.6. Роль координування різноманітних ініціатив на місцях, а також сприяння загальнонаціональним «інформаційним програмам» повинна бути надана незалежному органу, що згадується в пунктах 37 та 45 Висновку КРЕС № 1 (2001) (див. пункт 21 вище).

А.7. Адекватне фінансування, але не за рахунок поточного бюджету судів, має бути забезпечено як для здійснення судами діяльності стосовно роз'яснення питань застосування принципів і механізмів правосуддя в суспільстві, так і для витрат, пов'язаних з «інформаційними програмами» (див. пункт 22 вище).

А.8. Прокурори повинні надавати громадськості інформацію з питань, які стосуються їхньої участі в судовому процесі (див. пункт 23 вище).

В. Взаємодія судів з учасниками судового процесу

В.1. КРЄС вважає, що для кращого розуміння ролі судової системи потрібно докласти певних зусиль та якомога надійніше забезпечити, щоб уявлення, яке має суспільство про систему правосуддя, було точним та відображало намагання, які докладають судді та працівники судів задля здобуття поваги й довіри до здатності судів виконувати свої функції. Ці дії повинні чітко продемонструвати межі повноважень системи правосуддя (див. пункти 24–27 вище).

В.2. КРЄС підтримує всі заходи, які посилюють у суспільстві розуміння неупередженості суддів та забезпечують належне відправлення правосуддя (див. пункти 28–32 вище).

В.3. Такі заходи можуть включати (див. пункти 28–32 вище):

- навчальні програми з питань недискримінації та забезпечення рівного ставлення, організовані судами для суддів та працівників судів (додатково до подібних програм, що організовуються юристами або для юристів);
- організація судових приміщень та роботи суду таким чином, щоб уникнути будь-якого прояву нерівності сторін;
- процедури, покликані унеможливити ненавмисну образу та надавати допомогу особам, які беруть участь у судовому процесі.

С. Відносини судів із засобами масової інформації

С.1. КРЄС вважає, що є доцільним поліпшувати відносини між судами та ЗМІ (див. пункт 34 вище):

- для кращого розуміння ними своїх відповідних завдань;
- для інформування громадськості про характер, обсяг, обмеження та складності в роботі суддів;
- для виправлення можливих фактичних помилок у повідомленнях про окремі судові справи.

С.2. Судді повинні здійснювати нагляд за роботою речників судів або працівників, відповідальних за зв'язки зі ЗМІ (див. пункт 35 вище).

С.3. КРЄС вважає, що держави повинні заохочувати обмін думками, особливо у формі «круглих столів», щодо правил та практики обох професій та що Рада Європи могла б встановлювати або сприяти таким контактам на загальноєвропейському рівні для досягнення більшої послідовності у відповідних підходах, які існують в Європі (див. пункти 36 та 37 вище).

С.4. Слід заохочувати факультети журналістики організувати навчальні курси щодо діяльності судових установ та судових процедур (див. пункт 38 вище).

С.5. КРЄС вважає, що обидві професії (судді та журналісти) повинні розробити кодекс поведінки щодо відносин між представниками цих двох професій та щодо висвітлення судових справ у ЗМІ (див. пункт 39 вище).

С.6. КРЄС рекомендує створити ефективний механізм, який може бути незалежним органом для вирішення проблем, пов'язаних з висвітленням у ЗМІ судових справ або зі складностями інформаційної роботи журналістів. Цей незалежний орган виробив би загальні рекомендації для запобігання повторному виникненню проблем, з якими стикалися раніше (див. пункт 40 вище).

С.7. Також слід заохочувати створення у судах інформаційних служб та приймалень, які функціонували би під наглядом суддів, для допомоги ЗМІ в покращенні їхнього розуміння роботи системи правосуддя (див. пункти 41 та 42 вище) шляхом:

- надання ЗМІ короткого викладу судових рішень;
- надання ЗМІ фактичної інформації про судові рішення;
- підтримання зв'язків зі ЗМІ щодо слухань у справах, які викликають особливий суспільний інтерес;
- надання роз'яснень або уточнень за фактами справ, які висвітлюються в ЗМІ.

С.8. КРЄС вважає, що вся інформація, яка надається ЗМІ судами, повинна надаватися в прозорий та недискримінаційний спосіб (див. пункт 43 вище).

С.9. КРЄС вважає, що коли відбувається телевізійний запис судових слухань, мають використовуватися стаціонарні камери, а головуючий суддя повинен мати можливість приймати рішення щодо умов зйомок та переривання трансляції у будь-який момент. Ці та будь-які інші необхідні заходи повинні захищати права осіб, які беруть участь у слуханнях, та забезпечувати проведення судового розгляду належним чином. Крім того, слід також враховувати позицію учасників процесу, зокрема в певних типах судових справ, які стосуються приватних питань (див. пункти 44–48 вище).

С.10. КРЄС закликає ЗМІ розробити власні кодекси професійної поведінки для забезпечення збалансованого та об'єктивного висвітлення судових процесів (див. пункт 49 вище).

С.11. КРЄС вважає, що можуть також існувати причини першорядного характеру, які виправдовують проведення зйомок процесів для обмеженого використання, визначеного судом (наприклад, для освітніх цілей або для збереження на плівці слухань, які мають певне історичне значення для майбутнього). У таких випадках слід захистити осіб — учасників слухань та, зокрема, забезпечити, щоб методи зйомки не заважали належному проведенню слухань (див. пункт 50 вище).

С.12. КРЄС вважає, що кримінальне провадження у справах щодо порушення особистих прав повинно бути обмеженим винятковими випадками. Проте суди все ж зобов'язані забезпечити відшкодування шкоди, зважаючи не лише на шкоду, завдану потерпілому, а й на

серйозність порушень щодо потерпілого та масштаб відповідних публікацій у ЗМІ. Суди також повинні мати право (у виняткових випадках) вживати невідкладних заходів для негайного припинення найсерйозніших порушень особистих прав шляхом вилучення публікацій або заборони трансляції програм (див. пункти 51–54 вище).

С.13. У випадках, коли на суддю або суд здійснюється тиск або нападки з боку ЗМІ з причин, пов'язаних з відправленням правосуддя, КРЄС вважає, що з огляду на обов'язок суддівської стриманості відповідний суддя повинен утримуватися від реагування у подібний спосіб. Пам'ятаючи, що суди можуть виправити помилкову інформацію, поширену в пресі, КРЄС вважає, що було би бажаним, якби національні судові органи спиралися на підтримку осіб або органу (наприклад, Вищої судової ради або асоціації суддів), які можуть та готові невідкладно й ефективно відреагувати на тиск або нападки, коли це доречно (див. пункт 55 вище).

Д. Доступність, простота та зрозумілість мови, яка використовується судьями при розгляді справ та формулюванні судових рішень

Д.1. КРЄС вважає, що доступність, простота та зрозумілість мови судочинства є бажаними (див. пункти 56–58 вище).

Д.2. КРЄС вважає, що мова судочинства має бути лаконічною та простою, повинна уникати невиправданих формулювань латиною або іншими мовами, які важко зрозуміти широкому загалу. Юридичні поняття та норми можуть бути вичерпно пояснені цитуванням законодавства або судових прецедентів (див. пункт 59 вище).

Д.3. На думку КРЄС, аргументація судових рішень повинна завжди бути точною та повною, хоча в процесуальних питаннях може бути доречним спрощене обґрунтування судових ухвал, а судді можуть, коли це дозволяється, надавати пояснення усно (які можуть бути записані з аудіозапису в разі потреби), а не в письмовій формі (див. пункт 60 вище).

Д.4. КРЄС рекомендує, щоб усі рішення, принаймні Верховного Суду та важливі рішення інших судів, були би доступними на інтернет-сайтах безоплатно, а також надавалися б у друкованому вигляді з оплатою лише вартості друку. Проте слід вживати відповідних заходів при розповсюдженні судових рішень для захисту приватності заінтересованих осіб, особливо сторін та свідків по справі (див. пункт 61 вище).